

РЕЦЕНЗИЯ

от

проф. д-р БОРИС ТОДОРОВ КОЛЕВ,

(Член на Научно жури, съгласно Заповед № РД-38-271/17.06.2021г. на Ректора на СУ «Св. Кл. Охридски»).

на дисертационен труд на тема „*Пространствени социално-икономически ефекти от прилагането на европейските структурни и инвестиционни фондове (ЕСИФ) в Република България в периода 2007 – 2013 г.*“, разработен от ВЕСЕЛИНА ЛЪЧЕЗАР ГОСПОДИНОВА, за присъждане на образователната и научната степен „Доктор“ по професионално направление 4.4 НАУКИ ЗА ЗЕМЯТА, научна специалност „Икономическа и социална география“ с научен ръководител доц. д-р Косьо Стойчев

I. Справка за докторанта:

Кандидатът за придобиване на ОНС „Доктор“ ВЕСЕЛИНА ЛЪЧЕЗАР ГОСПОДИНОВА, е родена на 10.05.1975 г. Завършва висшето си образование в Икономическия университет във Варна през периода 1997 – 2000 г. През 2003 - 2004 г., придобива магистърска степен по публична администрация, специалност „Управление на европейски проекти“ във ВСУ „Черноризец Храбър“. Зачислена е като докторант на самостоятелна подготовка (Заповед № РД 20-802/30.05.2017г.) в ГГФ на СУ „Св. Кл. Охридски“, обучаващо звено – Катедра „Регионална и политическа география“. Отчислена с право на защита със Заповед на Ректора на СУ „Св. Кл. Охридски“ № РД 20 – 775/28.05.2020 г. Докторантката е придобила висока квалификация по отношение на участие в разработката на редица национални, международни, регионални и общински проекти и стратегически документи, финансирани от различни източници като ОП, ЕФРР на ЕС и други. На част от тях В. Господинова е била ръководител. През своята 20 годишна трудова дейност е взела участие в разработването на над 40 проекта, договори, финансови анализи, експертизи и други документи, свързани с различни аспекти на регионалното развитие, опазването на околната среда и други. Докторантката е член на УС на Българската асоциация на консултантите по европейски програми. Тя е ръководител на Работна група „Наднационални програми за регионално, социално и икономическо развитие“. Ръководи и Работната група „ОПРР“ и други. Притежава адекватна компютърна грамотност, владее писмено и говоримо английски и френски език. Понастоящем е собственик и управител на „ПроАктив Тийм“ ЕООД. Член е на УС на Сдружение „Институт за териториални иновации и сътрудничество“. В изпълнение на образователната си програма докторантът е положил съответните изпити, като от справката за постигнатите резултати става ясно, че обучението в

значителна степен е ориентирано към придобиване на знания и умения, приложени в работата по дисертационния труд.

II. Обща характеристика на дисертационния труд:

Представената дисертация е с общ обем от 177 страници и включва 43 фигури и 11 таблици. Използваната литература обхваща 105 заглавия, от които 64 на английски и 1 на френски език, включително интернет източници.

В структурно отношение дисертационното изследване се състои от Увод, Три глави, Заключение, Приноси, Списък на публикации по темата на дисертацията, Приложения и Списък на използваната научна, статистическа и нормативна литература.

Увод. В него аргументирана актуалността и изборът на темата на дисертационния труд, Компетентно са формулирани обектът, предметът, целта и произтичащите от тях пет изследователски задачи. **Обект на изследването** са „Европейските структурни и инвестиционни фондове в България за периода 2007 – 2013 и 2014 – 2020 г в качеството им на основен финансов механизъм за преодоляване на социално-икономическите предизвикателства и постигане на положителни пространствени ефекти върху територията на страната като цяло, както и върху отделните райони за планиране от ниво NUTS II...”. **Предметът на дисертацията** е представен като „изследване на социално-икономическата среда в България посредством системата „личностно развитие – бизнес среда (държава) – корпоративна структура” с оглед постигане на пространствена синергия, основана на конкурентните предимства на отделните обособени регионални единици в страната, както и факторите, които въздействат върху нея в процеса на постигане на целите на кохезионната политика на ЕС”. **Целта е** „да се оцени социално-икономическите ефекти от прилагането на Европейските структурни и инвестиционни фондове в България за периода 2007 – 2013 и 2014 – 2020 г., както и да идентифицира и анализира перспективите за пространствено развитие в страната и ролята на ЕСИФ в програмните периоди (2014 – 2020 и 2021 – 2027 г. (стр. 11). Според докторантката, основният въпрос на главната цел на изследването, е: „Възможно ли е България, страна със значителни териториални диспропорции на сравнително малка територия, да постигне териториална кохезия и синергия, прилагайки единни европейски политики ?” (стр. 11). Тук си позволявам да отбележа две неща. **Първо**, ако се твърди, че има „главна цел на изследването”, би било логично да се посочат и други, освен главната цел. **Второ**, така поставената главна цел има по-скоро характер на изследователска хипотеза, поради нейната условност и вероятност за осъществяване. За постигане на целта са формулирани пет изследователски задачи, по отношение на които нямам забележки. Посочени са и приложените сполучливо подбрани и допълващи се шест метода – „пространствен анализ на елементите на системата „личностно развитие – бизнес среда (държава) – корпоративна структура”; „сравнителен анализ и синтез, чрез който се оценяват динамиката и промените в определени социално-икономически фактори...”; „картографски метод и пространствен анализ с ГИС...”; „регресионен анализ за

оценка на функционалните зависимости между финансирането от ЕС чрез ЕСИФ и отделните елементи от системата на социално-икономическите ефекти в пространството”; „корелационен анализ за оценка на синергията от въздействието на различните социално-икономически ефекти за пространствено развитие на АТЕ от ниво 2” и „други методи” сред които е посочена и „статистическа проверка на хипотези”. Имам забележка по отношение на изрза „функционални зависимости”. Прилагането на регресионен и корелационен анализ е възможно само когато посочените зависимости са статистически вероятностни (стохастични), а в социално-икономическите изследвания те са само такива, защото върху тях оказват влияние и много други условия и фактори, чието пълно обхващане е практически не осъществимо, поради големия им брой. В реалната икономика, включително и при регионалното развитие няма функционални зависимости. Предполагам, че употребата на този израз е условна. Като цяло приемам, че посочените методи са адекватни на целта на дисертацията.

Глава Първа: „Теоретична същност на социално-икономическите ефекти в пространството” (стр.17 – 59) е посветена на преглед на използвана теоретична постановка като „концептуален модел на елементите на системата от социално-икономически ефекти в пространството” и други. В тази част на първа глава е приложен „адаптиран структурно-ментален модел” основан на три избрани елемента, които определят социално-икономически ефекти – „1. личностно развитие” (с определящите го параметри като лични амбиции, семейна среда, образование и т.н.), „2. бизнес среда” (роля на държавата и правната уредба, защита на пазара и конкуренцията, данъчна политика и други), „3. корпоративна структура” (степен на достигнати равнища на развитие на бизнес идеи, иновации, адаптивност, бизнес ценностна система и други)”. На фиг. 1 е показан този създаден от докторантката адаптиран модел въз основа на постановки на „Федералната служба за строителство и регионално планиране” на Германия (стр. 21). След това В. Господинова е направила анализ на собствената вътрешна структура на тези три елемента (стр. 22 – 31).

Втората част на главата е озаглавена „2. Принос на социално-икономическите ефекти към пространственото развитие. Синергичен ефект” (стр. 35 – 41). Разгледани и оценени са отношенията „корпоративна структура – личностно развитие”, „бизнес среда (държава) – корпоративна структура” и „бизнес среда (държава) – личностно развитие”. В т. „3. Диспаритети в пространственото развитие” правилно е посочено, че „регионалните различия се превръщат в диспаритет, когато обществото няма ефективен контрол върху тях...” (стр. 45). Направен е и преглед на разбираня на редица автори относно вижданията им главно по тази тематика Тук би било полезно да се посочи и монографията на проф. Боян Кулов “Europe’s core-periphery relations and horizontal disparities”. Точка „4. Социално-икономическите ефекти за пространствено развитие и кохезионната политика на ЕС” е посветена на основно на различни аспекти в развитието на кохезионната политика на ЕС. В следващата т. „5. Същност и цели на политиките на ЕС за пространствено развитие за периода 2007 – 2013 г.” компетентно са представени и анализирани основните политика за пространственото развитие през този период, който е

първи за нашата страна. (стр. 53- 58). Посочени са "нейните основни недостатъци през изминалия програмен период свързани с 1. прилагане на подхода „отгоре-надолу”, без да се отчитат в пълна степен специфичните характеристики на територията и нейното конкурентно предимство; 2. недостатъчната ориентираност към цели и резултати; и 3. неефективното взаимодействие между отделните елементи на системата от социално-икономически ефекти в пространството с оглед постигане на синергичен ефект, дължащо се както на ограничената автономност, така и на липсата на адекватна система от стимули и санкции.” (стр. 57-58).

Глава Втора: „Оценка на пространствените социално-икономически ефекти от прилагане на ЕСИФ в Р. България за периода 2007 – 2013 г. (стр. 68 - 125) включва 3 точки с по няколко подточки в тях. Те са: „1. Методика и модел за оценка на пространствените социално-икономически ефекти”. „Т.2 „Оценка от прилагането на ЕСИФ в Р. България върху системата от социално-икономически ефекти за пространствено развитие” и т., „3. Диспаритети в системата от социално-икономически ефекти в програмния период 2007 – 2013 г. и неоползотвореният потенциал на развитие чрез ЕСИФ”. В т. 1, за извършване на оценката са използвани три групи индикатори: първа - „брой на населението (брой на заетите, брой наети по икономически дейности)”, всъщност това е елементът „личностно развитие”; втора – „чуждестранни преки инвестиции или „бизнес среда (държава,) и трета група - „БВП на глава от населението”, който представя елемента „корпоративна структура”. За да се установят връзките (зависимостите) между посочените групи индикатори е приложен еднофакторен линеен корелационен и регресионен анализ. В т. 2 аргументирано, въз основа на извършените оценки са направени следните изводи, които тук представям накратко в номерирана подредба, тъй като на стр. 85 и 86 те не са номерирани: „1. Финансирането, насочено към личностното развитие в шестте региона от ниво 2 не е довело до преодоляване на негативните тенденции, поради неговото неоптимално разпределение. Тези негативни тенденции са с по-силно изразен характер в Северозападния и Северния централен район. Единствено Югозападния район бележи положителен ръст по отношение на броя на работната сила и заетите, но отново с условието, че това се дължи на столицата. 2. Налице е много висока корелация между ключовите статистически индикатори, характеризираещ елемента „личностно развитие” и алокирания финансов ресурс. Поради факта, че само 3 % от общото финансиране от ЕСИФ е насочено към този елемент за периода 2007-2013 г. не може да се твърди, че е налице положителен ефект, а „положителните резултати” за Югозападния район се обясняват с географското местоположение на столицата.... 3. Ако в бъдеще не се направи по-оптимално разпределение на наличния финансов ресурс от ЕСИФ между отделните елементи на системата от социално-икономически ефекти, тези негативни тенденции на практика ще лишат разглежданите териториални единици от възможността за постигане на интелигентна специализация...4. От друга страна липсата на достатъчно възможности за личностно развитие респективно по-качествена професионална реализация на работната сила ограничават и нивото на доходите на населението...5. Наличието на

диспаритети между отделните елементи на системата от социално-икономически ефекти е показателно за неефективното програмиране на национално ниво на политиките и стратегическите документи, въз основа на които се отпуска финансирането по линия на ЕСИФ..."

След това в тази част на глава втора е направена „оценка на ефектите от ЕСИФ в пространството по отношение на елемента „бизнес среда (държава)“. По същество В. Господинова е извършила компетентно оценяване на влиянието на „чуждестранните преки инвестиции в предприятията от нефинансовия сектор“. В резултат на тази оценка тя е стигнала до следните пет не номерирани извода, които тук ще посоча накратко: „1. Поставените приоритети на национално ниво в периода 2007-2013 г. за засилени инвестиции чрез ЕСИФ в инфраструктурата в Южна България обуславят и стабилния ръст на ЧПИ в трите региона от ниво 2, формирайки тази част от територията на страната; 2. Обезпечаването с инфраструктура на Югоизточния район чрез осигуряване на пълна транспортна свързаност с останалите два планови региона активира възможностите за развитие като задвижваща сила на пространствената синергия, като доказателство за това е 95% изменение на ЧПИ в района за периода 2007-2013 г.; 3. От друга страна, необмисленото приоритизиране на регионалното развитие и фаворизирането на едни територии за сметка на други още в процеса на планиране, както и неоптималното разпределение на финансовия ресурс от ЕСИФ е предпоставка за увеличаване на диспаритетите в развитието на териториалните единици от ниво 2; В следващия извод 4 справедливо е посочено, че „въпреки насочването на основната част от финансовия ресурс в регионите от ниво 2, инвестиционната среда в тях не се е подобрила, защото ЧПИ са концентрирани в големите градове. А, това е довело до тежък дисбаланс по отношение на останалите им територии. Последният извод съдържа констатацията, че „публичните услуги бяха оставени на по-заден план или прехвърлени от държавата на общините за сметка на инфраструктурата. Това в комбинация с липсата на обезпечение с финансов ресурс на местно ниво, вместо да намали диспаритетите, доведе до тяхното увеличаване на централно и вътрешнорегионално ниво“.

Други диспропорции са установени при проявлението на БВП и БВП на човек, а това са основните индикатори на елемента „корпоративната структура“. Въз основа на анализите, докторантката В. Господинова е представил няколко свои обосновани извода. В първия от тях се посочва, че осигуреното финансиране от ЕСИФ влияе умерено върху елемента „корпоративна структура“, „но само до известна степен“ като задвижваща сила на „пространствената синергия“. Изтъкнати са и други неутешителни изводи. (стр. 102 – 103). Общо всички те са обединени в констатацията, че „ако се запазят констатираните тенденции на неоптимално разпределение на средствата от ЕСИФ както на регионално ниво, така и между елементите на системата от социално-икономически ефекти в пространството, още повече ще се засили моноцентричната структура на развитие на регионите“. То е изключително ценно обобщение, което има, според мен качества на сериозен и задълбочен научен принос. Задълбочени анализи се съдържат и в т. 3. „Диспаритети в

системата от социално-икономически ефекти в програмния период 2007-2013 г. и неоползотворения потенциал на развитие чрез ЕСИФ".(стр. 113-117). Като има пред вид значението и ролята на всеки елемент в системата от социално-икономически ефекти В. Господинова, навлизайки в дълбочина на тази проблематика стига до следните заключения: „личностното развитие“ е функция от степента на потребление, което от своя страна е в пряка зависимост от заетостта и доходите. Те обаче зависят и от квалификацията на зетите и от възможностите за развитие на работната сила. От тук следва логичното заключение, че „при липса на достатъчно доходи на работната сила, нейното потребление се ограничава само до базови услуги“. Следващото заключение е също много важно защото „липсата на ядро от високо квалифицирани специалисти за развитието на секторите с висока добавена стойност за икономиката ограничава икономическото развитие...“. Докторантката стига и до други обективни заключения и обобщава (стр. 116): „приоритетното въздействие върху задвижващата сила само на един от елементите на социално-икономическите ефекти в пространството възпрепятства развитието на задвижващите сили и на останалите“. В т. 3.2. е отделено място на анализ на диспаратите на социално-икономически ефекти. Установено е, че диспаратите се дължат на няколко фактора, сред които: националните приоритети фаворизират районите от ниво 2 в Южна България за сметка на районите от северната част на страната; има разпиляване на финансови ресурси на принципа „по малко за всичко и за всички“; нецелесъобразни и неефективни инвестиции за къщи за гости, спортни съоръжения в малки селища без младо население и други. В подточка 3.3.(стр. 121-125 е посочени неоползотвореният потенциал за развитие чрез фондовете на ЕС през първия програмен период. Докторантката на стр. 125 е направила следните изводи в този аспект: „1. Програмирането и изпълнението на ЕСИФ в периода 2007-2013 г. в Р. България, с фокус приоритетно върху елемента „Бизнес среда“ за сметка на останалите два – „Личностно развитие“ и „Корпоративна структура“ поражда диспаритети, както в системата от социално-икономически ефекти, така и в развитието на регионите от ниво 2“; 2. Дисбалансите в модела на пространствена синергия ще задълбочи миграционните процеси към столицата и чужбина...; 3. В контекста на кохезионната политика на ЕС и финансирането от ЕСИФ през програмния период 2007-2013 г. България по-скоро не успява да подкрепи ефективно регионите си чрез целенасочено териториално планиране...“.

Глава Трета: „Пространственото развитие в Република България и ролята на ЕСИФ в периода 2007-2013 г. и след това“ (стр. 126-163).

В началото на тази глава са представени някои от основните проблеми на ЕС в Стратегия 2020. След това са разгледани основните цели, представи и подходи на кохезионната политика на ЕС за програмния период 2014-2020 година. Докторантката, въз основа на собствен анализ, е установила следните основни слабости при прилагането на териториално ориентирания подход на кохезионната политика на ЕС от страна на България. (стр. 138-140). Специално внимание е обърнато на обстоятелството, че „1. Интегрираните многосекторни стратегии за местно развитие за прилагане на подхода WOMP (водено от

общността местно развитие) са разработени само за определен брой предварително определени МИГ, което означава, че „*липсва интегриран общо утвърден подход за прилагане на този инструмент*”; 2. Инвестициите за стимулиране на устойчиво градско развитие и техните инвестиционни програми за 39 града от 1 до 3 йерархично ниво за разработени през периода 2007-2013 г. с помощта на ОПРР, което ограничава ефективното реализиране, понеже не са напълно съобразени с правилата на новия програмен период, защото в тях не могат да се правят промени. Обосновано е направен изводът, че „*развитието на опорните центрове на регионите без реална добавена стойност за местната икономика е предпоставка за създаване на диспаритети на регионално ниво*”. В следващия извод са анализирани проблеми свързани с ТГС. В този смисъл В. Господинова основателно критикува Главна дирекция „Управление на териториалното сътрудничество” на МРРБ, защото не се вземат под внимание специфичните особености на всяка трансгранична територия. При анализите за териториалното развитие за третия програмен период 2021-2027 г. докторантката отбелязва, че „*Интегрираните стратегии за териториално развитие не са обезпечени със собствен финансов ресурс, а са само база за усвояване на ЕСИФ. От тук логично отново е възпроизведен подходът за създаване на стратегически документ, които фактически са лишени от възможности за тяхното изпълнение.*”

Подточка *”3.4. Изводи и препоръки към транспонирането на кохезионната политика на ЕС в България след 2020 г.”*, според мен е с най-висока научна и научно-практическа и приносна стойност на дисертацията (стр. 163-166). В кратка и ясна форма са представени вижданията на докторантката по тази тематика. Посочени са и някои обосновани критики относно третия програмен период. Сред тях например, В. Господинова установява, че е направен „*плах опит да се разчупи досегашната рамка на разработване на политики за регионално развитие, но пред вид философията на която се залага, постигането на предвидените резултати е по-скоро със съмнителен характер*”.

Тази глава завършва с три важни извода, които според мен, ако се вземат пред вид, това ще подобри всички основни национални документи свързани със синергията и транспонирането на кохезионната политика на ЕС в нашата страна (стр. 165-166). Накратко те са следните: „1. Програмирането и изпълнението на политиките за сближаване с ЕС на национално ниво са предпоставка за задълбочаване на регионалните диспаритети...”; 2. Баланс в Модела на пространствена синергия може да бъде постигнат при целенасочено и ефективно разпределение на финансовия ресурс от ЕСИФ, като се отчитат демографските и социално-икономическите особености на регионите...; 3. Засилване на „*Личностно развитие*” и „*Корпоративна структура*” с цел стимулиране на техните задвижващи сили в Модела на пространствена синергия, което да доведе до преодоляване на съществуващите диспаритети... Последният трети извод влиза в противоречия с отговора на поставения от докторантката въпрос „*Възможно ли е България, страна със значителни териториални диспропорции на сравнително малка територия, да постигне териториална кохезия и синергия, прилагайки единни европейски политика*”. И

отговаря: „Реализирането на това желано състояние към настоящия момент не е налице поради липса на баланс в Модела на пространствена синергия. Преодоляването на регионалните диспаритети и предизвикателства остава далечна цел”.

III. Оценка на приносите в дисертационния труд

Веселина Господинова е обособила 3 научни и научно-приложни приноса логично произтичащи от дисертационното изследване, които приемам. Особено ценни са предложените от нея мерки и действия съдържащи се в третия принос. Те имат, според мен, определено научно-приложно значение.

IV. Критични бележки

1. Структурата на дисертацията е можела да бъде не толкова раздробена.
2. На места има тромави изречения с граматични грешки и неточна формулировка (на стр. 11 се казва „главна цел”, значи има и други освен нея, а това не е отбелязано).
3. Авторефератът не може да се представя като публикация, а той е включен в списъка на публикациите по темата на дисертацията.

Посочените грешки са несъществени и не влияят върху високото научно качество на дисертационния труд.

V. Публикации по темата на дисертационния труд

По темата на дисертацията докторантката е приложила 2 самостоятелни публикации.

Авторефератът напълно съответства на структурата и съдържанието на дисертационния труд.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Като имам пред вид постигнатите безспорни научни резултати и приноси, компетентното прилагане на съвкупност от географски, икономически и други методи, дълбоката познаване на изследваната тематика, нормативната уредба на ЕС, както и националните стратегически документи, спазването на всички изисквания на нормативната база (ЗРАСРБ и неговия правилник, както и Правилника на СУ „Кл. Охридски” за прилагането на закона) предлагам на Членовете на Уважаемото Научно жури да вземат следното решение:

Да присъдят на ВЕСЕЛИНА ЛЪЧЕЗАР ГОСПОДИНОВА образователната и научната степен ДОКТОР по Професионално направление 4.4 НАУКИ ЗА ЗЕМЯТА, Научна специалност „Икономическа и социална география“.

9 август 2021 г.

СОФИЯ

РЕЦЕНЗЕНТ:

(проф. д-р Борис Т. Колев)